

Legenda

Kazimieras Stabrauskas

——— Pristatomas dailininko Kazimiero Stabrausko (Kazimierz Stabrowski, 1869–1929) fantastinio apsakymo „Legenda“ vertimas į lietuvių kalbą. Apie 1895–1905 m. sukurto apsakymo rankraštis buvo nusiųstas Varšuvoje leisto literatūros ir meno mėnraščio *Chimera* redakcijai, bet liko nepublikuotas, dabar saugomas Varšuvos nacionalinės bibliotekos rinkiniuose, *Chimeros* redaktoriaus Zenono Przesmyckio (1861–1905) archyve¹.

Kūrinyje atsispindi dailininko žavėjimasis teosofinėmis ir antroposofinėmis idėjomis, kurios persipina su krikščioniškosios kultūros simboliais ir įvaizdžiais, savitai traktuotomis Šventojo Rašto citatomis (aukso veršio motyvas). Vizionieriškame Stabrausko tekste, kaip ir jo tapybos darbuose, daug dėmesio skiriama moteriškumo temai, kuriamas dieviškos, idealios moters – grožio ir tobulumo personifikacijos – įvaizdis² [1 il.].

„Legendoje“ išreikštos mintys ir kuriami vaizdiniai gali praplėsti Stabrausko paveikslų interpretacijos galimybes, kartu atspindi platesnes XX a. pradžioje kūrėjus jaudinusias filosofines idėjas. Tekstą iš lenkų į lietuvių kalbą išvertė ir publikaciją parengė Rūta Janonienė.

Reikšminiai žodžiai: Kazimieras Stabrauskas, fantastika, aukso veršis, riteris, auka.

1 Kazimierz Stabrowski, Legiend. Opowiadanie fantastyczne, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Archiwum Zenona Przesmyckiego, Rps 5406 III.

2 Plačiau apie teosofines idėjas ir moteriškumo idealus Stabrausko kūryboje žr.: Karolina Maria Hess ir Małgorzata Alicja Dulcka, „Kazimierz Stabrowski’s Esoteric Dimensions Theosophy, Art, and the Vision of Femininity“, *La Rosa di Paracelso* 1 (2017): 41–65.

1.
Kazimieras Stabrauskas, *Fantastinė kompozicija*,
apie 1924, drobė, aliejus, 80 × 104, Varšuvos
nacionalinis muziejus (Muzeum Narodowe
w Warszawie), MP 477 MNW

Kazimierz Stabrowski, *Fantasy composition*, ca 1924,
oil on canvas, 80 × 104, National Museum in Warsaw

Jo žvilgsnis buvo liūdnas, labai liūdnas... Kai ilgesingą žvilgsnį nukreipdavo į dangų, spindulinga žvaigždžių šviesa neatsispindėjo akyse, o smigo gilyn ir dingto kažkur toli sieloje. Žmonės vadino jį liūdnojo vaizdo riteriu. Buvo riteris, buvo šaunus, pasiruošęs ginti prispaustusius, o jų buvo daug, labai daug... Ilgėjosi, jautė, kad rankose turi milžinišką jėgą, kad uolas gali trupinti, bet ta jėga snaudžia, o pažadins ją tik meilė.

Troško tos galingos, ieškojo jos ir išvaikščiojo pasaulį... Matė daug stebuklų, matė daug skurdo, priespaudos ir silpnųjų prievartos, bet širdis jam iki šiol nesuvirpėjo nežinomam virpuliui – nemylėjo...

Kai taip svajojo, ilgėjosi ir per pasaulį ėjo, kartą pavargęs ilsėjosi ant didžiulio, dangų siekiančio, pilkapio – praeities kapo. Milijonai žvaigždžių, mirksėdamos jam auksinėmis akimis, šnabždėjo tylūs didelės nepatirtos

paslapties žodžius... Užmigo, arba jam pasirodė, kad miega, nes štai, prieš snaudžiančios savo minties akis pamatė didžiulę šviesą, tarsi būtų prašvitusi aušra ir savo rausvu spindesiu užliejusi sielą. – Tyla apgaubė pasaulį svaja, bet jam pasirodė, kad kažkokiam tolimame miške kyta audra ir užia, arba, kad ošia audringa jūra ir daug pakrantės uolas... Tas jam taip spaudė širdį, kuri apmirė ir drebėjo nepatirta jėga, o krūtinę užliejo nuostabi nuojauta. Perbėgo žvilgsniu... ir pamatė Ją... lauktąją... O kurgi jėga, žodžiai ir įkvėpimas, kad susižavėjimo karštį ir jausmus išreikštų – tam nėra žodžių.

Ašaros jam tekėjo, o sieloje ataidėjo galingas, bet kažkoks svetimomas balsas!

„Riteri, kelkis ir priek! Per tūkstančius metų prieš mano šventovę iškilo giria ir šaiposi iš manęs! O kruvina jūra išsiliejo aplink ir sukaustė mano sostą. Riteri, iš visos sielos šaukiu Tave – priek!!!“ Ir daug akimirku, o gal amžių prasmego žvaigždėtoje erdvėje.

Riteris atitoko ir pakilo. „Riteri, priek“ – giedojo jam aplink prisiminimų aidas ir žvaigždės mirgėjo ir šnabždėjo... „eik“!

Ir nuėjo. – O pasaulis buvo gražus... Aušros spinduliai nušvietė sielą, ir gera jam buvo, krūtinei skambėjo kaip pranašo arfa visatos harmonijos akordais.

Jautė didybę ir grožį. Jautėsi nemirtingas ir laisvas. Krito veidu į kvepiančius žolynus, po ta spindulinga šviesa, atvėrė sielą toms jėgoms, kad pripildytų širdį, tą virpančią krūtinę, pasiruošusią apkabinti visą pasaulį.

Ištiesė rankas į tuos burtus ir šnabždėjo: „O dieviškoji, tebūna taip, tegu tavo šviesa įsilieja į mano sielą ir ten lieka, tegu mano širdis, sušildyta tavo ugnies, vien tik tave garbina, o neprilygstamoji!“... Kai taip šnabždėjo ir meldėsi, šviesus vaizdas jo dvasios miglose dar labiau nušvito. Matė „Ją“ visos visatos saulių spindesyje, nuostabią... Sieloje jam kilo troškimas kovoti, pajuto, kad turi rankose galią, tarsi jam būtų išaugę galingi sparnai... O pasaulis pasikeitė... apsidairė ir nustebo..., nes štai pamatė, kad nebėra vienas: buvo minioje. Matė senių ir vaikų, vyrų ir moterų veidus. –

Minia stūmė, vijo, spaudė. –

Girdėjo klegesį, balsus, atskirus žodžius... Vis labiau stebėjosi ir širdis jam skausmingai sudrebėjo, nes išgirdo įsiučio ir prakeiksmo balsą.

Apsidairęs aplinkui išvydo baisią sceną: kažkoks vyras iš paskutiniųjų jėgų, paklaikusiu žvilgsniu, su putom ant lūpų ir kruvinais delnais, šnabždėjo iš nevilties: „Man tvanku, oro“ ir krito burnodamas, o minia, tarsi jo nematydama, mindė jį, veržėsi į priekį ir negirdėjo paskutinio šauksmo, kuriame skambėjo prakeikimas... Ir pamatė riteris, kad ant žemės, po ta besiveržiančia minia, raitosi šimtai aukų: senių, vaikų... Merginos neviltingai šaukėsi pagalbos, tiesė baltas rankas, ieškodamos pagalbos, ir žuvo sutryptos sūkuryje, o skundo balsas skriejo į dangų... o kūdikių verksmas skambėjo graudžiu verkšlenimu pasigailėti su bejėgiškumo galia. – Bet kurčios minios širdys buvo užkietėjusios. Ir tą minią lydėjo dejonės, kūkčiojimai, begalinės nevilties, skausmo, siaubo, prakeikimo šauksmai! Kilo tamsus rūkas ir užklojo pasaulį, o iš po einančiųjų kojų tekėjo trys maži upokšniai.

Pajuto riteris, kad jo širdis plyšusi, tad sušuko didžiu balsu, kad turėtų gailingumo..., bet minia stūmė pirmyn... Pastebėjo, kad lekia į keisto sosto pusę... Amžinosios epochos viršūnėje, ant pergamento rašytų veikalų krūvos viršuje kilo spindulingas sostas, o jame sėdėjo mergina, vilkinti klasikine toga, rimta mina, su susimąstymo paženklinta kakta ir į tolumą nukreiptu žvilgsniu... Prie jos kojų buvo girdėti keistas dundėjimas. Tūkstančiai mašinų brazgino tūkstančius grandinių, o garinių katilų užesys tarsi galinga krūtinė drebino orą. Iš galvą supančių debesų krito šviesūs žaibai ir raitydamiesi ugniniais žalčiais sudarė vainiką aplink jos kaktą. – Tada šmėkstelėjo skraidantis rutulys lyg muilo burbulas nusidažantis vaivorykštės spalvomis, o jo viršuje aplietas rausvos šviesos matėsi stebuklingas reginys. Tai buvo nuostabių formų mergina. Visa apgaubta aukso skraistėmis, ant kaktos – svajų karūna, krūtinėje vietoj širdies žibėjo žaltvykslė, rankoj laikė stebuklingą paparčio žiedą. Nusišypsojo toms minioms ir nusklendė lyg mintis...

Minia gi klaikioje spūstyje puolė ją vytis... Nustebęs riteris, pamatęs rimtosios veidą, nušviestą keistos minties galia, sulenkė kelius, nes jam pasirodė, kad dievinamosios šviesa blykstelėjo prieš jo dvasios akis ir kad išvydo pažįstamus bruožus. Tad klusniai nulenkė galvą ir sudėjęs rankas sušnabždėjo: „Ponia, tavyje matau atšvaitus tos mano amžinosios saulės, kurią myliu. Tad teikis, Ponia, nurodyti man kelią, kad eičiau ir tarnaučiau, nes

prisiečiau Jai visais savo širdies dūžiais, visais dvasios polėkiais. Ponia, tavo veide matau išmintį, parodyk man kelią, Ponia, parodyk, nes tokios tavo malonės prašau ir šaukiuosi.“ Kai taip prašė, mergina palankiu žvilgsniu žvelgė į pasaulį ir tarė iškilmingu balsu, ir kiekvienas žodis įsirėžė riterio atmintyje:

„Eik ten, per tas papirusų ir pergamentų krūvas, ten, kurlink ėjo minios, kurlink tie trys upeliai neša savo bangas, ten eik, o už tų vandenų, ten Ją rasi.“ – Pabučiavo riteris sosto pakojį ir per nesuskaičiuojamas krūvas knygų patraukė į tą pusę, į kurią nuskrido vaivorykštinė šmėkla, o trys upeliai nešė savo vandenis...

Ir apsupo jį sena amžina giria, grėsminga, pilna klaidžių kelių, bedugnių slėnių, klastingų pelkių, neperžengiama tankynė; ir sunerimo riteris, ar ras kelią. Bet prisiminė, kad turi eiti ten, kur teka trys upeliai, todėl įtempė klausą ir ėjo ten, iš kur girdėjosi bangų šniokštimas, o tai buvo keistas triukšmas, kuris vis stiprėjo taip pat, kaip ir gausėjo upokšnių vandenys, ir baisu jam buvo nuo tos bangų dejonės, ir širdis apmirė krūtinėje, o plaukai šiaušėsi ant galvos.

Tačiau sieloje buvo spindulingas Jos atvaizdas, todėl baimė jo neveikė ir jis vis ėjo pirmyn.

O bangos vis užė, vis galingiau.

Ir taip ėjo prieblandoje, kol pamatė keistą spindesį. Sudrebėjo, širdis šoktelėjo iš didžio džiaugsmo, nes štai epochos viršūnėje pamatė Ją, savo trokštamąją. Spindinčią kaip saulę ir gražią. Iš karto pastebėjo, kad tie maži upokšniai pavirto grėsmingomis srovėmis ir tarsį neaprėpiama jūra apsupo uolą. O ant tų patvinsiu bangų kranto, ant auksinės pakylos stovėjo aukso veršis. Prie kojų liepsnojo aukuro ugnis, kylanti iki debesų ir savo dūmais uždengianti saulę. Ugnis švietė ir degdama keistai švytėjo, buvo lyg išlydytas auksas. –

Pamatė, kad nesuskaičiuojamos minios lankstosi prieš aukso veršį, o iš krūtinių veržiasi šlovinimo himnas. Staiga iš minios išėjo vienas, juoda akis degė godumu, o ereliška nosis priminė grifą; vilkėjo vyriausiojo šventiko drabužiais. Atėjo prieš altorių ir keldamas į viršų rankas tarė galingu balsu: „Klausykite, tautos, Jehova suteikė mums galią ir užvaldysime žemę,

o mūsų priešai kris ir pastatysime koją ant jų nulenktų sprandų. Klausykite mano genties vaikai: štai mūsų galia, mūsų jėga ir apsauga, mūsų dievas, garbė jam, osana! osana!“

Aidas kaip tolimas griaustinis iš visų pasaulio šalių ataidėjo milžinišku „osana!“ Senis pakėlė ranką ir metė į degančią krūvą saują aukso, ugnis nušvito ir galingai plykstelėjo.

Paskui vyriausiąjį šventiką plūdo minia. Išėjo gražaus ir išdidaus veido vyras, apsivilkęs purpurinę valdovo togą, keldamas aukso ir deimantais aptaisytą lazda, jis tarė: „Dievas pavedė man brolių likimus, tad tau juos kaip auką skiriu,“ ir sviedė savo skeptrą ant altoriaus. Liepsna pakilo iki debesų ir dūmai uždengė saulę, o kruvina jūra baisiai suošė...

Ir išėjo riteris spindinčiais šarvais, jis, keldamas surūdijusį kardą, tarė: „Mano protėvių palikimą – kardą, nukaltą garbės ir šlovės gynybai, aš metu ant tavo altoriaus,“ ir atgręžė išblyškusį veidą, nes kruvinos bangos nuožmiai suvaitojo...

Ir pamatė merginą, žavią kaip poeto sapnas, jos smilkinius puošė gėlės. Žengė nedrąsiai ir, nuleidusi aksomines blakstienas, sušnabždėjo trūkinėjančiu balsu: „Vainiką spalvingą ir kvapnų, mergaitiškų sapnų ir svajų vainiką skiriu tau kaip auką ir nuo dabar tegu jis man niekad nebepražys-ta.“ Ir žengė į priekį vyras išblyškusiu ir pavargusiu veidu, jo lūpos buvo sukepusios nuo karštinės, o kakta išvagota minčių ir kančių, rankoje laikė pergamento ritinį, apjuostą laurais, ir tarė: „Dievas man davė galią brolių širdims, todėl tau...“, pakėlė ranką, bet susvyravo ir krito negyvas, nes jam plyšo širdis. Minia plūdo ir kiekvienas metė į ugnį tai, ką turėjo brangiausia. Liepsna užė, o kuo labiau įsiliepsnojo, tuo labiau kilo upeliuose vanduo. Ir pajuto riteris, kad vienas upelis raudonas kaip kraujas, antras sūrus kaip ašaros, o trečias kartus kaip prakaitas. Ir iš tų vandenų girdėjosi aimanos ir raudos, ir kilo kenksmingos, nuodingos miglos.

Didžiulis siaubas apėmė riterio sielą, o karšta ašara nubėgo veidu ir krūtine ir žalčiu nuvingiavo per kardą, o kardas pasunkėjo...

Riteris užlaužė rankas ir sušuko iš visų jėgų: „Stokite, bepročiai, stokite, kur jus veda aklumas, ko gulite kniūpsti dulkėse, žiūrėkite, čia pat virš jūsų yra Jinai, jos veidas skaistus kaip rožė, yra nuostabi, o jūs kam

lenkiatės? O siaube! Girdite kaip dejuoja jūra? Girdite, bėda jums, bėda, liepsnos ir dūmai užtemdė jums akis, o auksas akina! Bet leiskite mane, kai nuversiu veršį, atgausite regėjimą. – Leiskite...“ Praskyrė minią ir su švytinčiu kardu bei su titaniška jėga rankose žengė prie altoriaus. O minia jį stumdė, stūmė, užtvėrė kelią, bet jis galingas ėjo nekreipdamas dėmesio, kad teka kraujas, kad drąsko jam krūtine. Pagaliau, atsistojęs prieš aukso altorių, paklausė su nuostaba balse: „Tad jam tarnaujate?“ – ir pakėlė kardą kirčiui.

Minia nuščiuvo iš baimės ir siaubo. Bet žengė į priekį žilas liaudies vyriausiasis šventikas ir ištiesęs rankas, tarsi prisidengdamas nuo kirčio, sušuko: „Stok, beproti, paklausyk, nelaimingasai, prieš ką ranką keli! Žiūrėk, tūkstančius metų milijonai kartų statė tą altorių, o tu nori jį vienu mostu nuversti! Toje ugnyje tavo plienas išsilydys kaip vaškas ir žūsi, nelaimingasai. Klausyk, eik geriau su mumis.“ Čia jo balsas įgavo minkštą, gundantį skambesį, ir kalbėjo pritildytu balsu, beveik šnabždėdamas: „Klausyk, klausyk manęs atidžiai, jeigu pagarbinsi ir eisi su mumis – įgysi galią, būsi išaukštintas virš visų ir visko, tavo rankose bus žmonių likimai, minios tau lenksis... Tau priklausys visi pasaulio turtai ir visi jo malonumai. Esi jaunas, žiūrėk, pastatysiu tau rūmus, kilimais nuklosiu tavo kelius, tavo soduose trykš gaivinantis vandenys, o puikiausios gėlės svaigins savo kvapu ir gražiausios lakštingalų giesmės tave prieš miegą sūpuos. Suteiksiu tau viską, apie ką svajosi. Žemės ir jūros atiduos tau duoklę iš geriausių savo turtų, neįkainojamų perlų girliandomis ir saulėtų deimantų spindesiu papuošiu tavo smilkinius ir krūtine. Štai tave supa merginų minia, pažvelk, ar esi panašių matęs bent svajose? Pažvelk į šitą rankų ir šypsenų vainiką, pažvelk, jūra švelnių mergaitiškų garbanų tave riša, kutena, žavi... pažvelk, kiek akių... tarsi dangaus žvaigždės žvelgtų į tave... o kiek pravertų lūpų kviečia tave bučiniui, glamonėms, laimei... Turėsi valdžią, meilę, šlovę... laurai apgaus tavo smilkinius, žmonės tau lenksis, būsi jų dievas.“

„Gana, seni, gana, neburnok! Meilę turiu sieloje, kitos netrokštu, o lauras..., – meluojį, seni, žiūrėk, jis čia, guli prie jūsų altoriaus sumindytas dulkėse, ant pranašo kapo. Žiūrėk, pakelia jį ir deda ant galvos...“

Šalin, tokios laimės man jūsų altoriai nesuteiks, šalin! O suteikit man jėgos!

Jūs, tamsūs garai, pakilę iš tų kruvinių jūrų, susitelkite į grėsminčius debesis ir paskolinkite man savo perkūniją! Tos Saulėtos dievybės vardan keliu šį kardą, užgrūdintą ašaros, išlietos ties nelaimių vandenynu...“ ir baisiai kirto. O veršis susvyravo iš pamatų ir nuo kirčio nuaidėjo dundesys, kuris lyg griaustinis atsimušė į tamsią girią ir atsikartojo aidu. Bet altorius nesugriuvo, tik nuo kirčio liko gilus įtrūkimas, o iš po kardo ištryško į orą aukso verpetas ir lyg strėlė iš viršaus kirto į atvirą riterio krūtinę. Riteris aiktelėjo, veidą jam apgaubė laimės giedra, lauras sužaliavo ir atgijo ant jo smilkinių, ir krito...

Minties erelis, tupėjęs uolos viršūnėje, prie savo ponios kojų, nusiėjo ir nagais paėmęs jaunuolio kūną išnešė jį iš chaoso... Ant riterio kapo žaliavo samanų... ir išaugo nedidelis medelis pailgais lapais, ir lakštingalos mėgo jame čiulbėti. Bet kartais, kai giria atnešdavo tolimo, į praeitį atsimusio aido atgarsį, tada lakštingalos nedrįsdavo giedoti...

Tokia yra legenda apie liūdnojo veido riterį. Buvo kalbama, kad jei koks jaunuolis nuskins nuo to medžio nors lapelį, tai jam veidas blykšta, o žiūrint į žmonių minias ašaros teka, ir jis svajoja apie kardą, kad ant aukso veršio altoriaus paliktų neužglaistomą įskilimą.

Pabaiga.

Gauta ——— 2022 03 07

Summary

The Legend

Kazimierz Stabrowski

Keywords: Kazimierz Stabrowski, fantasy, Golden Calf, knight, offering.

A Lithuanian translation of the fantasy short story *The Legend* by the artist Kazimierz Stabrowski (1869–1929). The manuscript of the short story written circa 1895–1905 was sent to the editors of the monthly of literature and art *Chimera* published in Warsaw, but remained unpublished. Today it is held in the collection of the National Library in Warsaw, in the archive of *Chimera*'s editor Zenon Przesmycki (1861–1905).

The work reflects the artist's fascination with theosophic and anthroposophical ideas that are intertwined with the symbols and images of Christian culture and originally interpreted quotes from the Holy Scripture (the motif of the Golden Calf). Like in his paintings, in this visionary text the artist devotes much attention to the subject of femininity and creates an image of a flawless divine woman, a personification of beauty and perfection.